

Czas i zmiana, część pierwsza (wprowadzenie)

Time and Change Part One (Introduction)

Rok 2022 to dla „Annales UMCS. Sec. FF” rok jubileuszowy – obchodzimy w nim bowiem 40-lecie istnienia pisma, co w naturalny sposób skłoniło nas do zadumy nad przeszłością, współczesnością i przyszłością. Nad czasem i zmianami, jakie niesie. Dlatego jako temat wiodący artykułów publikowanych w obu numerach pisma zaproponowaliśmy czas i związane z jego upływem zmiany.

Refleksja nad czasem przenika literaturę, towarzyszy także badaczom języka, odgrywa istotną rolę w kulturze. Odczuwanie czasu, jego względność, a jednocześnie niemożność wyzwolenia się spod ograniczeń temporalności stanowią ważną część prowadzonych od wieków dyskusji nad kondycją człowieka, jego miejscem i znaczeniem w świecie. Znakomity badacz, Ryszard Przybylski, przywołując rozpoznania filozoficzne dotyczące charakteru relacji człowieka z czasem, będącym źródłem nowoczesnej, refleksyjnej świadomości, notował u schyłku XX stulecia: „Człowieczeństwa nie da się oddzielić od historyczności” (1998, s. 12). W tym kontekście interesowała nas odpowiedź na pytanie, czy pojmowanie czasu i czasowości ludzkiej egzystencji, w którą wpisane są zmiana i przemijanie, a także sposoby konceptualizowania i narratywizowania czasu oraz historii nadal pozostają w sferze oddziaływań dotychczasowych wyobrażeń kulturowych, mechanizmów językowych czy ujęć teoretyczno-filozoficznych. Na ile współczesne ślady „czasowości” manifestujące się w języku, kulturze i literaturze odsłaniają tendencje innego widzenia związku człowieczeństwa i historyczności niż te, które znamy?

Próba odpowiedzi na te i inne pytania dotyczące czasu oraz zmiany są składające się na niniejszy tom studia i szkice proponujące różne ujęcia metodologiczne,

starające się wychodzić naprzeciw nowym lub dotąd nieopisanym doświadczeniom czasu, pamięci, historii, zmiany.

Numer otwiera artykuł pokazujący interesującą paralełę między *Holy Sonnets* Johna Donne'a a *Pierwszą Księgą Sonetów* Andreasa Gryphiusa. Milica Mijatović w szkicu *At the Threshold between Life and Death. Time of Transience and Transition in John Donne's "Holy Sonnets" and "First Book of Sonnets" by Andreas Gryphius* odczytała utwory angielskiego i niemieckiego baroku jako przykład *meditatio mortis*. W zaproponowanej lekturze sonetów jako utworów oddających doświadczenie przemijania uwzględniono fizyczne i duchowe procesy towarzyszące zbliżaniu się do śmierci, ich literackie sposoby obrazowania. Ciekawa paralela wskazuje na podobieństwa i różnice w myśleniu i pisaniu o upływie czasu, o dochodzeniu do kresu biologicznego istnienia.

W krąg kultury ukraińskiej przenosi czytelnika artykuł *Эпиграф как индикатор исторического времени в романе Пантелеймона Кулиша „Чёрная рада. Хроника 1663 года”* Iriny Terekhovej. Przedmiotem rozważań autorki stała się pierwsza ukraińska powieść historyczna napisana przez zasłużonego dla kultury ukraińskiej pisarza, tłumacza, etnografa i wydawcę – Pantalejmona Kulisza. Badaczka zaproponowała interesującą analizę epigrafów jako konstrukcji wprowadzających w kolejne rozdziały utworu, a zarazem sposobu zaznaczenia odniesień do czasu historycznego, wyrażania autorskiego stosunku do prezentowanych wydarzeń, przekazywania dodatkowych informacji.

Koué Kévin Boumy w studium zatytułowanym *L'espace-temps mallarméen : entre fatalité immanente et exutoire imminent dans „Poésies” de Stéphane Mallarmé* poddał analizie wybrane utwory francuskiego poety, uwzględniając podwójną czasoprzestrzenną perspektywę interpretacyjną. Głęboki pesymizm oraz konstytuujące utwory opozycje wskazują na wpisana w teksty autora *Dywagacji* niemożność pełnego odczytania tego, co metafizyczne. Fatalność doświadczana przez Mallarmé'go nieustannie uświadamia ograniczenia, jakim podlega poeta w czasie i przestrzeni.

W artykule *Jak brzmi upływ czasu? Reymontowska koncepcja związku czasu z dźwiękiem* Magdalena Krzyżanowska zajęła się twórczością Władysława Stanisława Reymonta, wybierając jako narzędzie metodologiczne *sound studies*. Autorka poddała analizie opisy zjawisk dźwiękowych traktowanych jako sposób oddawania upływu czasu. Wskazując, iż noblista buduje w utworach audiosferę przestrzeni i czasu (zwłaszcza pór roku i dni), badaczka zwróciła uwagę na odmienną traktowania przestrzeni naturalnej (wiejskiej) oraz terenów przekształconych przez cywilizację, gdzie pojawia się audiosfera „zastygłego” czasu. Zjawiska akustyczne uświadamiają, że narzucony (nienaturalny) model mierzenia czasu za pomocą zegarów czy rytmu życia miasta prowadzi do poczucia porażki, martwoty, odrętwienia.

Szkic Anny Podstawki *Mystery Play on Birth, Life and Death. "Marcołf"* by *Jan Kasprowicz* dotyczy mało znanego tekstu autora głośnych *Hymnów*. Dramat uważany za najbardziej osobisty, nierozzerwalnie związany z biografią artysty pokazano jako swoiste podsumowanie rozważań dotyczących kondycji człowieka. Misteryjno-moralitetowy utwór odsłania cztery rozłożone w czasie etapy życia jednostki (od narodzin do śmierci). Opowieść o Marchołcie, wciąż stanowiąca dla badaczy zagadkę, odczytano jako znak światopoglądowych przemian pisarza, drogę do ładu chrześcijańskiego, proces dojrzewania do pokory i ufności w Opatrzność.

Odminną perspektywę badawczą proponuje multidyscyplinarny artykuł Marzeny Keating *"The aromas from the kitchens of our childhood remain when many other things are forgotten": Food Memories in Introductions to Irish Cookbooks*. Wpisujące się w nurt rozważań nad dyskursem kulinarnym (*food studies*) studium przynosi analizy wybranych irlandzkich książek kucharskich wydanych w latach 1961–1994. Badaczka zdecydowała się na ich odczytanie jako źródła informacji o dziedzictwie kulturowym, życiu codziennym (egodokument), a także jako mikrohistorii i mikronarracji. Połączenie jedzenia i pamięci pozwala odkryć pomijane w wielkich narracjach aspekty kulturowe związane m.in. ze zmysłami, nostalgią, kształtowaniem tożsamości kulinarnej. Zapisana w dawnych książkach kucharskich przeszłość może wpływać na doświadczenie współczesności, a także stanowić punkt wyjścia do budowania przyszłości.

Podwójną perspektywę (przeszłości i przyszłości) przywołuje również szkic Kingi Wyskiel zatytułowany *Zmieniacz przyszłość. Utopianizm na łamach „Młodego Technika”*. Badaczka starała się spojrzeć na interesujące ją zjawisko, uwzględniając realia i nastroje schyłku PRL-u, ale również podjęła się odczytania wolnego od ideologicznych uwikłań tamtych czasów, pokazując utopianizm jako jeden z resentymentów ponowoczesności. Utopianizm tekstów pojawiających się w „Młodym Techniku” był „wyrazem ludzkich pragnień – formą sublimacji i przeniesienia aktywności społecznej w sferę myśli”.

Twórczość białoruskiego poety Aleha Minkina zaprezentowana została przez Sergieja Kowalowa w artykule *Поэт в «малом» и «большом» времени. Творчество Олега Минкина*. Badacz skoncentrował rozważania wokół pojęć „małego” i „wielkiego” czasu, by poddać analizie dwa zbiory poetyckie – *Surme* oraz *Raskolinę*. Napisane w latach 80. i 90. XX wieku utwory zdradzają nie tylko głębokie zanurzenie poety w kulturze europejskiej, lecz również są świadectwem wciąż aktualnego werbalizowania marzeń o wolności i niepodległości Białorusi. Aktualność wierszy w obecnej sytuacji politycznej, ich warsztatowe dopracowanie oraz liczne przedruki w antologiach wskazują, że mieszkający od 1991 roku poza Białorusią poeta choć odczytywany jest w „małym czasie”, wpisuje się również w perspektywę „wielkiego czasu”.

Z futurystyczną wizją świata zetknie się czytelnik w artykule Dariusza Piechoty pod tytułem *Solarpunk – w stronę świetlanej przyszłości*. Przedmiotem zainteresowania autora są powieść *Ecotopia* Ernesta Calenbacha oraz brazylijski zbiór opowiadań *Solarpunk. Ecological and Fantastical Stories in a Sustainable World. Anthology*. Artykuł pokazuje, w jaki sposób nowoczesne technologie, zdaniem twórców sięgających po gatunek, mogą być wykorzystywane do przezwyciężenia kryzysu ekologicznego, który spowodowany został przez niepowstrzymaną konsumpcję człowieka. W tekście dokonano także rekonstrukcji wizji świata po transformacji energetycznej (z jego możliwościami i zagrożeniami). W szkicu wyeksponowano dążenie do wspólnotowości jako początek procesu zmian, które realizowane będą nie tylko w fikcjonalnych narracjach, lecz również w realnych scenariuszach.

Analizie innego zjawiska kultury współczesnej Małgorzata Latoch-Zielińska poświęciła studium *Pamięć o Holokauście w czasach Instagrama na przykładzie projektu „Eva Stories”*. Na podstawie badań sondażowych przeprowadzonych za pomocą ankiety internetowej, zredagowanej w językach polskim i angielskim, sprawdzono na ile w przypadku młodzieży i nauczycieli ze szkół w Polsce i za granicą Instagram jawi się jako nośnik znaczeń i komunikatów dotyczących pamięci o Shoah. Badaczka odwołała się do pojęć pamięci kulturowej oraz postpamięci, przywołała także dyskusję na temat sposobów upamiętniania Holokaustu. Projekt edukacyjny *Eva Stories* pokazał potencjał kryjący się w mediach społecznościowych, które mogą stać się efektywnym narzędziem kształtowania wrażliwości i wiedzy młodego pokolenia.

Interesującą analizę współczesnej poezji polskiej przynosi studium poświęcone tomikowi wierszy Szymona Szwarca *Cukry złożone*. Patryk Szaj pokazuje w nim, wykorzystując m.in. zaczerpnięte z teorii Karen Barad czaso-przestrzenio-znaczeniowanie, charakterystyczną dla poezji Szwarca nierozłączność czasu, przestrzeni oraz materii, a także relacyjność pomiędzy momentami, miejscami i rzeczami, która w przypadku tej poezji przybiera specyficzną formę molekularną. Uwaga badacza skupiła się na poemacie *Bojler Bób*, w którym dochodzi do zbliżonego do materializmu namysłu nad agrologistyką.

W numerze obok ujęcia literackiego i kulturowego nie zabrakło również prac dotyczących języka. Zbiór prac odnoszących się do kategorii czasu w perspektywie językoznawczej otwiera praca Magdaleny Czachorowskiej pod tytułem *Czas i inne określenia temporalne w przysłowiaach polskich*. Przedmiotem zainteresowania badaczki były przysłowia polskie zawarte w *Nowej księdze przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, z której wyekscerpowano około 150 leksemów związanych z polem leksykalnym „czas”. W wyniku przeprowadzonych badań pokazano, w jaki sposób w kulturze ludowej przysłowia charakteryzują czas, zwłaszcza w perspektywie antropocentrycznej. Paremie, często realizowane z wykorzystaniem paralel

lub kontrastów, które przyjmują postać porównań, antytez, metafor czy alegorii, odsyłają do konkretnych sytuacji z życia lub doświadczeń jednostki.

Określeniom czasu w gwarach kujawskich przyjrzała się Anna Paluszak-Bronka. W artykule zatytułowanym *Nazwy temporalne w gwarach kujawskich* poddała analizie materiał językowy wyekscerpowany z wydanego w 2017 roku *Słownika gwary i kultury Kujaw* oraz jego kartoteki. Badaczka przyjrzała się motywacji określeń temporalnych oraz ich znaczeniom, wskazując, w jaki sposób użytkownicy języka postrzegali czas. Przeprowadzone badania skłoniły autorkę do konkluzji, iż wciąż aktualna jest potrzeba „opracowania polskiego słownika temporalnego, rejestrującego całe bogactwo nazw czasowych, opartego na jednostkach wyodrębnianych w sposób intuicyjny i naturalny, a nie tylko tych pojmowanych mechanicznie”.

Najbardziej współczesny stan języka w zakresie określeń temporalnych stał się przedmiotem rozważań Katarzyny Kondzioły-Pich, która podjęła się przeanalizowania zależności między porami roku a komunikacją osób zajmujących się ogrodnictwem i wykazujących się aktywnością na Instagramie. W artykule *O czym wiosną i latem rozmawiają ogrodnicy? – kilka uwag o wpływie pór roku na komunikację w Internecie (na podstawie serwisu Instagram)* badaczka zajęła się analizą wypowiedzi pozyskanych z 11 kont. Autorka na podstawie wypowiedzi pojawiających się na wytypowanych kontaktach między marcem a sierpniem 2021 roku stwierdziła, że zależnie od pór roku zmienia się charakter dominujących aktów mowy, modyfikacji ulega także potwierdzony tekstami stan emocjonalny autorów wypowiedzi.

Zmiana i emocje jako ważne elementy motywujące podejmowane działania pojawiają się także w artykule Sylwii Kalińskiej *L'effet du temps et des compétences croissantes sur les résultats de l'anxiété langagière*. Na podstawie badań przeprowadzonych w roku akademickim 2014/2015 autorka zaprezentowała zmiany, jakie zaszły w uczestnikach szkolenia realizowanego w ramach zmodyfikowanego programu Toastmasters. Badaczka wskazała zależności między zmniejszeniem lęku językowego i podnoszeniem kompetencji w zakresie wystąpień publicznych a proponowanymi w ramach szkolenia treningami umiejętności.

Podjęta przez badaczy reprezentujących różne ośrodki naukowe dyskusja nad kwestiami dotyczącymi czasu w tekstach literackich, okołoliterackich, użytkowych (np. wypowiedziach internetowych), a także w języku w ujęciu synchronicznym i diachronicznym zaowocowała interesującymi studiami, które uświadamiają odbiorcom złożoność zjawisk czasu i zmiany. W 2010 roku Anna Burzyńska wskazywała, że współczesna teoria literatury to:

otwarty zbiór rozmaitych języków interpretacji, dzięki którym dokonuje się nieprzerwana kulturowa rekontekstualizacja tekstów literackich. Z istnieniem wielu z tych języków oswoiliśmy się już

dzisiaj na tyle, że zyskały one trwałe miejsce w świadomości badaczy literatury, a liczne przykłady ich zastosowania potwierdziły [...] praktyczną użyteczność, tak pożądaną przez niegdysiejszych reformatorów teorii (2010, s. 30).

Prezentowane w niniejszym tomie prace pokazują, że uwzględnienie w analizach perspektywy temporalnej oraz różnych (nie tylko literackich) „języków” opisu otwiera pole do interesujących ujęć interpretacyjnych.

Monika Gabryś-Sławińska, Robert Westerfelhaus

BIBLIOGRAFIA/REFERENCES

- Burzyńska, Anna. (2010). Wystarczy czytać. *Teksty Drugie*, 1/2, s. 28–33.
Przybylski, Ryszard. (1998). *Baśń zimowa. Esej o starości*. Warszawa: Wyd. Sic!